

Микола Близняк

**СПОГАДИ ПРОФЕСОРА МИКОЛИ ПАВЛОВИЧА
КОВАЛЬСЬКОГО «ПРО ТИХ, КОГО ПАМ'ЯТАЮ
І ШАНУЮ (РОЗДУМИ ПРО КОЛО ОСОБИСТОСТЕЙ,
З ЯКИМИ ДОВОДИЛОСЬ ЗУСТРІЧАТИСЬ
І СПІВПРАЦЮВАТИ)»**

У статті зроблено спробу проаналізувати спогади проф. Миколи Павловича Ковальського. Опубліковано текст спогадів, які є важливим джерелом з розвитку історичної науки в Україні другої половини ХХ – початку ХХІ ст.

Ключові слова: спогади, історична наука, фамільний архів, колеги, співробітники, вчителі, учні.

Николай Близняк

**ВОСПОМИНАНИЯ НИКОЛАЯ ПАВЛОВИЧА КОВАЛЬСКОГО
«О ТЕХ, КОГО ПОМНЮ И УВАЖАЮ
(РАЗДУМЬЯ О КРУГЕ ПЕРСОН, С КОТОРЫМИ ПРИШЛОСЬ
ВСТРЕЧАТЬСЯ И СОТРУДНИЧАТЬ)»**

В статье сделана попытка проанализировать воспоминания проф. Николая Павловича Ковальского. Опубликован текст воспоминаний, которые есть важным источником с развития исторической науки в Украине второй половины ХХ – начала ХХІ в.

Ключевые слова: воспоминания, историческая наука, фамільний архив, колеги, сотрудиniki, учителя, ученики.

Mykola Blyzniak

**MEMORIES OF PROFESSOR MYKOLA KOWALSKYI
«FOR THOSE WHO REMEMBER AND HONOR
(REFLECTIONS ON THE RANGE OF PERSONALITIES,
WHICH HAD TO MEET AND COOPERATE)»**

This article attempts to analyze the memories of professor Mykola Kowalskyi. Text of memories is published, which are an important source to the development of historical science in Ukraine, the second half of ХХ – beginning of ХХІ century.

© Микола Близняк, 2014

Key words: *memories, historical science, home archive, colleagues, employees, teachers, students.*

До наукової спадщини відомого українського історика, історіографа, джерелознавця та організатора вітчизняної науки професора Миколи Павловича Ковальського належать неопубліковані за його життя спогади за назвою «Про тих, кого пам'ятаю і шаную (Роздуми про коло особистостей, з якими доводилось зустрічатись і співпрацювати)». Їх підготовка вченим припала на кінець 2003 – початок 2004 р. і була пов'язана зі святкуванням його 75-річного ювілею в стінах Національного університету «Острозька академія». Учні та колеги М. Ковальського підготували до 19 березня 2004 р. черговий том наукових праць на пошану професора. У березні 2014 р. наукова громадськість відзначила вже 85 років з дня народження видатного вченого.

До сьогодні в фамільному архіві родини Ковальських зберігся відеозапис виступу Миколи Павловича, а також повний роздрукований текст спогадів, що становлять значний інтерес як історіографічне джерело. Відразу зазначу про те, що ці матеріали готувалися ювіляром до публікації, проте в силу низки обставин їм не судилося вийти друком ще при житті автора.

В тексті спогадів знайшли своє відображення наступні блоки проблем:

- родинне оточення;
- студентські роки вченого;
- львівський період життя і наукової праці;
- викладацька діяльність у Кривому Розі;
- Дніпропетровський етап (найбільш плідний за висловом автора);
- наукові контакти з вченими України, Росії, Білорусі та представниками української діаспори на Заході;
- острозький період діяльності проф. М. Ковальського, відродження історичної Острозької академії та наукові проекти, що пов'язані з її функціонуванням.

Кожен з названих періодів чи фрагментів з наукової біографії Миколи Павловича у різних ракурсах знайшов відповідне відображення у публікаціях дослідників його творчої спадщини, учнів та колег. Отже, спогади розпочинаються висвітленням біографічних відомостей представників родини Ковальських, якими Микола Павлович завжди пишався. По материній лінії це була відома

волинська династія освітян Кікеців, по батьковій – родина православних священиків Ковальських. Власне на честь діда Миколи Григоровича Ковальського був названий Миколою – відзначав у спогадах вчений. Окрім загальновідомих фактів з історії родини Ковальських хотілося б зупинитись на кількох менше znаних, що знайшли своє відображення у його тексті. Інший дід – Василь Олександрович Кікець, як дізнаємося зі спогадів, походив з грузинської сім'ї Кікнадзе, що переселилась в Україну на початку ХІХ ст. Останній факт є маловідомим з біографії вченого. Справа полягає у тому, що сам М.П. Ковальський дізнався про це на початку 2000-х років від своїх родичів з Росії, які представили цю інформацію листом.

До категорії маловідомих відносяться й документи, що стосуються навчання батька – Павла Миколайовича і його брата Миколи Миколайовича в Острозькій чоловічій гімназії на початку ХХ ст. Справа в тому, що тоді студент, а тепер доцент кафедри історії Києво-Могилянської Академії Ігор Анатолійович Тесленко віднайшов документи про їх арешт в 1904 р. за розповсюдження брошур українською мовою «Робітницька справа, або що треба знати і пам'ятати робітнику» (Львівське видання 1902 р.), прокламації «До всіх київських робітників» з підписом і печаткою «Центральний комітет Української Соціалістичної партії» (1904 р.). Гімназистів Миколу і Павла Ковальських було звільнено від навчання, хоча згодом гімназистів було поновлено і їм вдалось отримати освіту. Стосовно свого дядька Миколи Миколайовича автор спогадів відзначив його активну участь у національно-визвольному русі українського народу, трагічність його долі тощо. Вже після отримання Україною незалежності, у 1999 році, він опублікує у Варшаві статтю, присвячену своєму рідному дядьку [8].

Студентські роки проф. М. Ковальського, як відомо, пройшли у Львівському державному університеті ім. І. Франка в 1947-1952 рр. Саме на цей час в університеті, зокрема на історичному факультеті, за словами вченого, «сформувався авторитетний колектив вчених, науковців». Серед них у спогадах з особливим пієтетом згадуються прізвища таких вчених, як визначний антикознавець, професор Іван Іванович Вейцківський, спеціаліст в галузі історії України і Білорусії – Дмитро Леонідович Похилевич. Окреме місце відведено Ярославу Павловичу Кісю – спеціалісту в галузі історії міст України (урбаністики), спеціальних історичних дисциплін,

археографії та джерелознавства. Під час навчання в університеті, а потім в аспірантурі співпрацював Микола Павлович ще з одним професором історичного факультету – Григорієм Юльевичем Гербільським. Серед викладачів історичного факультету 1940-х – 1950-х рр. виділявся видатний археолог Мар'ян-Орест Смішко (1900-1981), знавець латинської епіграфіки Іван Старчук (1894 – 1950), і етнолог Роман Гарасимчук. Спеціалізація зі Стародавньої історії під керівництвом професора Вейцківського і лекції Івана Старчука з епіграфіки дозволили ретельно вивчати оригінальні писемні джерела, закласти підвалини джерелознавчих студій. Фактично названі вище викладачі сформувавши світогляд і навички майбутнього вченого. Більшість конспектів лекцій, які читали вказані викладачі зберігалися у фамільному архіві проф. М. Ковальського.

У своїх спогадах про студентські роки М. Ковальський відзначив не лише професорсько-викладацький склад, але й своїх товаришів однокурсників – Володимира Антоновича Овсійчука, Миколу Феофановича Кучернюка, Антона Мусійовича Бількевича, Степана Якимовича Верещака і Зіновія Михайловича Матисякевича. Серед студентів пізніших років автор спогадів зупинився на постатях – Ярослава Дмитровича Ісаєвича (1936 – 2010), Миколи Григоровича Крикуна, Теодозія Івановича Стебля [28]. У майбутньому вони стали відомими істориками, дослідниками української історії та культури доби середньовіччя та початків нового часу. Про студентські роки вченого був підготовлений розлогий нарис проф. В.П. Яремчука [29]. У своїх спогадах відомий український історик професор М. Крикун теж відзначив про співпрацю з М. Ковальським у дні пропетровський період його наукової праці [19, с. 43, 46].

До літа 1963 р. творча біографія М. Ковальського була тісно пов'язана зі Львовом. Так, окреме місце в спогадах відведено колективу Львівському музею етнографії і художніх промислів, очолюваного проф. Юрієм Григоровичем Гошком. Ця установа, за словами вченого, відіграла велику роль в поширенні знань в галузі етнографії. Особливе місце серед науковців цього музею займав Роман Петрович Гарасимчук (1900-1976), спеціаліст по українським народним танцям Гуцульщини і один з найбільш авторитетних польських істориків мистецтва Мечислав Теофілович Гембарович (1893-1984). Про працю М. Ковальського на ниві етнографії підготував статтю до ювілейного збірника інший його колега, відомий вчений Степан Арсентійович Макаруч [21].

Від'їзд з Львова до Кривого Рогу був пов'язаний з обранням за конкурсом в 1963 р. доцентом Криворізького загальнонаукового факультету Дніпропетровського державного університету, склав новий етап творчої біографії науковця. В своєму фамільному архіві Микола Павлович зберігав до останніх днів листи його випускників цього навчального закладу, зокрема Василя Задорожного та ін.

Найбільш вагомий науковий доробок, творчі контакти з кінця 60-х рр. ХХ ст. і до кінця його відбулися, на думку історика, у Дніпропетровському університеті, де працював спочатку доцентом, а потім завідувачем кафедри історіографії та джерелознавства, професором, деканом. В цей період за його словами 1970-90-х рр. здобув перший досвід підготовки науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації під час роботи на кафедрі історіографії та джерелознавства.

М.Ковальський співпрацював свого часу з відомими українськими вченими, до кола яких відносяться академік Іван Петрович Крип'якевич (1886-1967), видатний український бібліолог Федір Пилипович Максименко (1897-1983), Олена Михайлівна Апанович (1919-2000), джерелознавці В'ячеслав Ілліч Стрельський (1910-1983), багатотомовий завідувач кафедрою архівознавства Київського університету Анатолій Васильович Санцевич (1924-1996), Марко Якимович Варшавчик (1918-2001), Володимир Олександрович Замлинський (1930-1993), член-кореспондент АН України Іван Олександрович Гуржій (1915-1971), Василь Тадейович Інкін (1922-1999), професор Львівського університету, Іван Климентійович Рибалка (1919-2001), Заїра Валентинівна Першина (1925-2003), Орест Ярославович Мацюк (1932-1999), Володимир Володимирович Крутіков (1936-1998) та ін. Це представники вітчизняної історичної науки, з якими доводилось співпрацювати вченому впродовж його довголітньої творчої роботи. Листи окремих з них збереглися у фамільному архіві вченого, про інших колег та їх науковий спадок він підготував та опублікував нариси [6; 7; 9; 10; 12; 13; 14; 15; 16; 17; 18].

Шанобливе ставлення М.Ковальського простежується за спогадами до вчених з інших країн, насамперед з Росії. Роль російських вчених у формуванні і підтримці вчених з України є досить важливою. Насамперед це Сигізмунд Натанович Валк (1887-1975), Михайло Миколайович Тихомиров (1893-1965), Віктор Іванович Буганов (1928-1996), Лев Володимирович Черепнін (1905-1977),

академік Іван Дмитрович Ковальченко (1923-1995), Анатолій Дмитрович Горський, це білорус Микола Миколайович Улащик (1906-1987) та ін. Свідченням дійсно міцних наукових контактів є зокрема і те, що до останніх днів М.Ковальський вже в Острозі листувався з О.М. Медушевською, рідше – С.О. Шмідтом, родиною Миколи Васильовича Єфременкова та ін. Відомо, що відбувалися обговорення різних проблем історичної науки з ними телефоном. Російські колеги надсилали до Острога збірники наукових праць, присвячені питанням спеціальних історичних дисциплін, що можна простежити на основі вивчення бібліотечного фонду історика.

В спогадах відображено і тісні наукові контакти історика з діаспорним вченим М. Антоновичем. Особливо теплі стосунки склалися з патріархом української історичної науки за кордоном Л. Винарем. З ним було налагоджено довготривалі наукові контакти, які, зокрема, підтверджуються опублікованими епістоляріями. Важливою справою обох вчених стало відкриття в Острозі осередку Українського історичного товариства, налагодження його діяльності та популяризація здобутків [1; 2].

Острозький період життєвого і творчого шляху вченого опрацьовано у ґрунтовній розвідці одного з його учнів [4]. На думку М. Ковальського, найважливішою його місією в цьому історичному волинському містечку стало відродження тут вищого навчального закладу і ствердження його наукового авторитету створенням фундаментальних колективних праць, авторами яких стали науковці цього закладу. Насамперед це енциклопедичне видання «Острозька академія XVI-XVII ст.». Згодом після цього видання побачила світ така оригінальна і цінна збірка – «Острозькі провітники XVI-XX ст.» (Острог, 2000). Наукове редагування двох названих важливих наукових видань лягло на плечі проректора з наукової роботи – професора Миколи Павловича Ковальського. Книги стали на сьогодні вагомим науковим здобутком Острозької академії та вчених, що її представляють. У 2011 році було підготовлено перевидання енциклопедії «Острозька академія XVI – XVII ст.» [23], що свідчить про її затребуваність у сучасних наукових колах вітчизняної та зарубіжної громадськості.

Зрештою одним із важливих задумів вченого, який не вдалося реалізувати в життя стала серія публікацій про українських істориків за загальною назвою «Цвіт української історіографії». Початково з 2003 р. цей проект реалізовувався в рівненській газеті «Сім

днів». Згодом, після апробації ця серія мала вийти друком одним томом, про що, зокрема, відзначено проф. М. Ковальським у листі до його учня проф. Ю.А. Мицика від 9 липня 2003 р. [22, с. 64]. До написання залучались фахівці в галузі історії.

Отже, спогади історика проливають світло на ряд вузлових проблем як з його біографії, так і з історії розвитку української науки середини та другої половини ХХ ст. і є цінним джерелом.

***Про тих, кого пам'ятаю і шаную
(Роздуми про коло особистостей, з якими доводилось
зустрічатись і співпрацювати)***

Підводячи попередні підсумки до 75 річниці моєї творчої, дидактичної і наукової роботи, користуючись своєю пам'яттю і записами, вважаю за потрібне назвати найбільш вагомих постатей, з якими довелося мені протягом десятиріч зустрічатись.

Насамперед треба назвати найближчих мені людей, мою родину. Виховувався я в учительській сім'ї і з учительською працею пов'язане все моє життя. Батько мій Павло Миколайович Ковальський (1887-1965) походив із священницької родини православних священників, які проживали на Західній Волині. В честь мого діда Миколи Григоровича Ковальського був названий Миколою. Велику роль у формуванні мене як учителя відіграла справжня освітянка і кмітливий педагог Лідія Олександрівна Кікець (1895-1983) (за чоловіком Ковальська)¹, батько якої Василь Олександрович Кікець (1861-1919), виходець з грузинської сім'ї Кікнадзе, що на початку ХІХ ст. переїхала в Україну, був також вродженим за покликанням освітянином. Вона була випускницею острозького жіночого училища ім. Д.М. Блудова і характеризувалася своєю добротою і увагою до учнів і великими методичними здібностями та нахилами.

Брат мого батька Микола Миколайович Ковальський (1885-1944) так як і Павло Миколайович вчилися в Острозькій чоловічій

¹ Про свою маму Лідію Олександрівну Ковальську Микола Павлович опублікував нарис: Ковальський М. Лідія Кікець-Ковальська / М. Ковальський // Острозькі просвітники ХVІ – ХХ ст. / Редкол.: Пасічник І.Д., Ковальський М.П. – Острого, 2000. – С. 364 – 374. Про неї написано ще кілька газетних публікацій, які вказані у цій статті.

гімназії, яку закінчили на початку ХХ ст. Цікаво, що випускнику Києво-Могилянської академії Ігорю Тесленку вдалось відшукати в Інституті Рукопису НБ України ім. В. Вернадського НАН України документи про революційну діяльність обох братів, особливо старшого, в Острозькій гімназії. Микола Миколайович Ковальський з молодих років брав участь в національно-визвольному русі українського народу, був членом таких політичних українських партій як РУП, ТУП, УСДРП, а після Лютневої революції 1917р. – членом Української Центральної Ради. Працював в Генеральному Секретаріаті та Директорії УНР. В 1920-х рр., після поразки національно-визвольного руху, змушений був емігрувати у Польщу, де в 1930-х рр. очолював Український Центральний Комітет. Зберігся його офіційний лист на підтримку І. Огієнка для роботи професором у Варшавському університеті. Він відмовився від співпраці з гітлерівським окупаційним режимом в Польщі і був депортований в концентраційний табір Дахау, де і загинув в кінці 1944р. Його дружина, моя хрещена мати, Марія Олександрівна Кікець (1910-1996) після загибелі чоловіка виїхала в США, де продовжила життя з відомим українським бібліологом, членом Українського Історичного Товариства, Левком Юхимовичем Биковським (1895-1992) і проживала в м. Денвері, штат Колорадо, до кінця свого життя. Це подружжя мало на еміграції тісні контакти з українською західною діаспорою, особливо з президентом УІТ, професором Л. Винарем. До речі, в США створено фонд сприяння публікацій українських видань за рахунок цих меценатів. Саме з цього фонду в 1999 р. в Острозі і Нью-Йорку вийшла книга «Осягнення історії» – до 70-х роковин автора [24].

Мої студентські роки 1947-1952 пов'язані з навчанням на історичному факультеті Львівського державного університету ім. І. Франка, де сформувався на той час авторитетний колектив вчених, науковців. В першу чергу треба згадати добрими словами визначного антикознавця, професора Івана Івановича Вейцківського (1900-1977), спеціаліста в галузі історії України і Білорусії – Дмитра Леонідовича Похилевича (1897-1974), який був не тільки прекрасним лектором, але й блискучим методистом, про що знали всі його учні і студенти. Лекції професора Похилевича були блискучі і залишали у студентів слід на все життя. Виклад матеріалу відрізнявся своєю науковістю, логічністю. Вже в пізніші роки, разом зі своїм учнем Петром Михайловичем Кулаковським, приймав

участь в перших читаннях, присвячених проф. Д.Л. Похилевичу в листопаді 1988 р., про що була опублікована спільна стаття в журналі «Український історичний журнал» (1989. – №3)².

Серед викладачів історичного факультету виділявся Ярослав Павлович Кісь (1918-1986) – спеціаліст в галузі історії міст України, урбаністики, спеціальних історичних дисциплін, археографії, джерелознавства. Під моїм керівництвом в 1998 р. черговий мій аспірант Віталій Петрович Яремчук, тепер доцент кафедри історії Національного університету «Острозька академія» захистив дисертацію «Проблеми історичної науки в працях Я.П. Кіся» [30]³. Під час навчання в університеті, а потім в аспірантурі співпрацював із ще одним професором істфаку – Григорієм Юльєвичем Гербільським (1904 -1991), який давав мені важливі поради в науковій роботі і заслуговує шани і подяки. Серед викладачів історичного факультету 1940-х – 1950-х рр. виділявся видатний археолог Мар'ян-Орест Смішко, знавець латинської епіграфіки Іван Старчук, і етнолог Роман Гарасимчук. Спеціалізація з Стародавньої історії під керівництвом професора Вейцківського і лекції Івана Старчука з епіграфіки дозволили ретельно вивчати оригінальні писемні джерела, закласти підвалини джерелознавчих студій.

Хоч в 1947-1952 рр. на денній формі навчання було понад п'ятдесят студентів, проте серед тих, які заслужили пам'яті до цього часу було лише декілька. Зокрема Володимир Антонович Овсійчук, який став кандидатом, а потім доктором мистецтвознавства, кандидат історичних наук Микола Феофанович Кучернюк, згодом мій аспірант, Антон Мусійович Бількевич, Степан Якимович Верещак і Зіновій Михайлович Матисякевич (родом з Бойківщини). Зіновій Матисякевич став мені добрим товаришем в студентські роки. В нього мені довелось стати офіційним опонентом під час захисту його кандидатської дисертації у Львівському університеті в 1974 р. на тему «Історичні погляди Я.Ф. Головацького», а науковим керівником у нього був проф. Г.Ю. Гербільський. Вони залишили помітний слід в моїй душі і пам'яті. Серед сту-

² Подаємо повні вихідні дані цієї статті: Ковальський М.П. Перші наукові читання в пам'ять професора Д.Л. Похилевича / М.П. Ковальський, П.М. Кулаковський // Український історичний журнал. – 1989. – № 3. – С. 157.

³ У 2009 р. В.П. Яремчук захистив докторську дисертацію. Тут у квадратних дужках подаємо посилання на його монографію, що лягла в основу докторської дисертації.

дентів пізніших років виділялися випускники 1957 р. – нині академік Ярослав Дмитрович Ісаєвич, Микола Григорович Крикун і в майбутньому вже вчений секретар Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича Теодозій Іванович Стеблій.

Свою кандидатську дисертацію про зв'язки західної України з Росією захистив в 1958 р. у Львівському університеті, а докторську – з джерелознавства у 1984 р. в Московському університеті

Так склалася доля, що мені випало працювати певний час 1959-1963 в колективі славетного музею етнографії та художніх промислів АН України. Саме цей науковий заклад, який відіграв велику роль в поширенні знань в галузі етнографії і художніх промислів очолював проф. Юрій Григорович Гошко. Його заступником в ті часи з наукової роботи був видатний мистецтвознавець і музеолог, лауреат державної премії ім. Т. Шевченка Павло Миколайович Жолтовський (1904-1986). Вченим секретарем там працював мистецтвознавець Лев Володимирович Долинський (1906-1963).

На той час вже сформувався колектив вчених-етнографів, з якими мав велику приємність співпрацювати спочатку як науковий працівник, а потім – як завідувач відділу. Це була талановитий етнограф, кандидат історичних наук Катерина Іванівна Матейко (1910-1995), спеціаліст з народної кераміки і народного одягу Савина Йосипівна Сидорович (1895-1972), Данило Іванович Фіголь (1907-1967), який очолював відділ фондів музею; Мустафа Захарович Козакевич (1901-1968), спеціаліст в галузі народного будівництва і сільськогосподарських знарядь праці, доктор історичних наук, видатна дослідниця української народної медицини Зоряна Євгенівна Болтарович (1935-1992). Серед більш молодших наукових працівників треба назвати згодом декана історичного факультету Львівського університету ім. І. Франка, тепер доктора історичних наук, професора Степана Арсентійовича Макарчука і зовсім тоді ще молода науковий працівник відділу етнографії Нінель Іванівна Здоровега. Особливе місце серед науковців цього музею займав Роман Петрович Гарасимчук (1900-1976), спеціаліст по українським народним танцям Гуцульщини і один з найбільш авторитетних польських істориків мистецтва Мечислав Теофілович Гембарович (1893-1984). Тут у Львові народилися обидві мої доньки – старша Тетяна (що померла в 2003 р. після важкої хвороби) і менша Ірина. До речі, весілля відбувалось в Острозі в 1961 р. в нашому фамільному будинку, що і зараз на тому ж самому міс-

ці. Від співробітників музею на весіллі був Павло Миколайович Жолтовський. Були присутні мої вчителі – Тетяна Олександрівна Папашика, Прокіп Андрійович Соколянський, Анастасія Йосифівна Марусина. Дружина моя була Любов Кирилівна Жижко (1940-1972), до речі, випускниця потім Криворізького педінституту за спеціальністю «математика і фізика».

Від'їзд від Львова до Кривого Рогу пов'язаний з обранням за конкурсом в 1963 р. доцентом Криворізького загальнонаукового факультету Дніпропетровського державного університету, склав новий етап моєї творчої біографії. Саме там, далеко від Львова очолив цей факультет і до цього часу шаную і пам'ятаю моїх колег по праці – викладачів, доцентів і колишніх студентів Криворізького ЗНФ. Зокрема таких викладачів як Тетяна Петрівна Воронова, професор Ірина Федорівна Ковальова, доктор філологічних наук Нінель Іванівна Заверталюк, беззмінний мій заступник з навчальної роботи, ветеран II Світової війни Микола Єгорович Дружинін, кандидат фізико-математичних наук Борис Савич Решотка. В пам'яті назавжди залишається ім'я студента Михайла Федоровича Сафіра, який був незмінним старостою групи студентів-істориків вечірників, що згодом переїхав до Ізраїлю. У листі від 16 жовтня 2003 р. Василя Тимофійовича Задорожного, написаного до автора цього виступу «мне приятно Вам писать, так как мое отношение к Вам было и есть самое доброе и я благодарен Вам и не только видно я за то, что дали мне путевку в жизнь». В Криворізькій міській газеті «Червоний гірник» (від 2 грудня 2003. – № 185), з якою я співпрацював у свій час, опубліковано фото випускників цього вищого навчального закладу 1960-х рр.

Найбільш вагомий науковий доробок і мої творчі контакти з кінця 60-х рр. ХХ ст. і до кінця його відбулися у Дніпропетровському університеті, де працював спочатку доцентом, а потім завідувачем кафедри історіографії та джерелознавства, професором. В цей період 1970-90-х рр. здобув перший досвід підготовки науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації під час роботи на кафедрі історіографії та джерелознавства. За цей час успішно вдалось здійснити керівництво 27-ма кандидатськими дисертаціями. Це Віктор Кузьмович Якунін, Анатолій Григорович Болебрух, Юрій Андрійович Мицик, Карло Анатолійович Марков, Ганна Кирилівна Швидько, Сергій Миколайович Плохій, Юрій Петрович Князьков, Ірина Олексіївна Кіку (Ворончук), Юрій Васильович

Назаренко, Світлана Вікторівна Абросимова, Людмила Анатоліївна Литовченко, Олег Іванович Журба, Геннадій Миколайович Виноградов, Віктор Борисович Атаманенко, Віктор Анатолійович Брехуненко, Петро Михайлович Кулаковський, Олег Олександрович Дячок, Надія Володимирівна Ченцова, Юрій Анатолійович Святець, Олексій Олександрович Удод, Віктор Іванович Воронов, Алла Євгенівна Атаманенко, Віталій Петрович Яремчук, Віктор Володимирович Павлюк, Валерій Васильович Дячок⁴ і Сергій Іванович Світленко. Чимало з них згодом переросли в докторські. Серед цих вчених слід назвати Віктора Кузьмовича Яқуніна (перший мій випускник аспірантури; кандидатську дисертацію захистив у 1972р., а докторську – 1990 р.), Анатолія Григоровича Болебруха (докторську дисертацію захистив у 1989 р.), Юрія Андрійовича Мицика (1989 р.), Ганну Кирилівну Швидько (1987 р.), Сергія Михайловича Плохія (1989 р.), Віктора Анатолійовича Брехуненка (2000 р.), Олександра Андрійовича Удода (2000)⁵. Насамперед хотів би сказати, що майже всі вони випускники історичного факультету Дніпропетровського університету. Крім того треба відзначити велику заслугу Дмитра Павловича Пойди (1908 – 1992), який доручив мені виконувати поряд з ним керівництво дисертаційними роботами. Серед висококваліфікованих науковців істориків, моїх добрих колег по ДДУ необхідно згадати теплими словами проф. Віталія Васильовича Підгаєцького (1951-2004), проф. Валентина Яковича Борщевського (1910-1987), доц. Віктора Івановича Шевцова (1940-1981), проф. Ірину Федорівну Ковальову, проф. Ірину Іванівну Колесник. Найбільш близьким мені є доцент Василь Петрович Чумаченько – мій ровесник, якому теж в січні цього року виповнилось стільки ж років як і мені. Певний час він працював в Дніпропетровському історичному музеї ім. Д. Яворницького. Таким чином за 70-ті – 90-ті роки на історичному факультеті ДДУ вдалось створити потужну наукову з джерелознавства та історіо-

⁴ До цього списку слід додати аспіранта № 28 Близняка М.Б., захист кандидатської дисертації якого відбувся у Дніпропетровському університеті 18 жовтня 2006 р. – через майже два тижні після смерті свого наукового керівника. Див.: Кандидатські дисертації, виконані під керівництвом професора М.П. Ковальського // Микола Павлович Ковальський. *Ad gloriam ... Ad honores ... Ad memorandum ...* / За ред. Г.К. Швидько. – Дніпропетровськ: Ліра ЛТД, 2007. – С. 8–10.

⁵ Докторські дисертації захистили пізніше й інші учні Миколи Павловича: Юрій Анатолійович Святець, Петро Михайлович Кулаковський, Віталій Петрович Яремчук, Алла Євгенівна Атаманенко.

графії з прямою і безпосередньою участю моїх колишніх студентів, аспірантів і докторантів. Лише один студент не мій аспірант – Сергій Іванович Світленко у якого я був науковим консультантом, тепер декан історичного факультету Дніпропетровського університету. Він захистив докторську дисертацію в 2000 році на тему «Народництво в Наддніпрянській Україні 60-80-х років: проблеми історіографії, джерелознавства та археографії».

Вдалось мені приймати і встановити контакти з науковцями як учаснику наукових конференцій. Серед них треба підкреслити участь в організації IV Всесоюзної конференції з джерелознавства (1983 р.) і VIII Всесоюзної історіографічної конференції в 1984 р. також у Дніпропетровську. В цій конференції приймали участь, крім мене, мої колеги з трьох кафедр історичного факультету: вітчизняної історії, загальної історії і історіографії та джерелознавства. Завдяки проведенню цих конференцій вдалось поставити на належний рівень організацію і формування наукових кадрів і шкіл, встановити тісні зв'язки з вченими насамперед України, Росії і сусідніх республік. Не маючи можливості в деталях називати навіть прізвища всіх дослідників, які потім виступали і опонентами і рецензентами робіт викладачів і аспірантів історичного факультету, назвемо хоча б найголовніші з них, про яких я не випадково пишу, що вони заслуговують пошани, уваги і пам'яті. В першу чергу до них належить відомий український вчений, член-кореспондент АН України Федір Павлович Шевченко (1914-1995). Завдяки його підтримці і вірі в українську історіографію вдалось габілітувати цілу плеяду докторів історичних наук. Особливо таких як Ярослав Дмитрович Ісаєвич, Ярослав Павлович Кісь, Павло Васильович Михайлина та ін.

До числа особистостей, яких шаную і поважаю до сьогодні відноситься академік Іван Петрович Крип'якевич (1886-1967), видатний український бібліолог Федір Пилипович Максименко (1897-1983), Олена Михайлівна Апанович (1919-2000). Джерелознавці В'ячеслав Ілліч Стрельський (1910-1983), багатовіковий завідувач кафедрою архівознавства Київського університету, Анатолій Васильович Санцевич (1924-1996), Марко Якимович Варшавчик (1918-2001), Володимир Олександрович Замлинський (1930-1993), член-кореспондент АН України Іван Олександрович Гуржій (1915-1971), Василь Тадейович Інкін (1922-1999), професор Львівського університету, Іван Климентійович Рибалка (1919-2001), Заїра Валентинівна Першина (1925-2003), професор Одесь-

кого університету, директор ЦДІА України Орест Ярославович Мацюк (1932-1999), Володимир Володимирович Крутіков (1936-1998), професор Кіровоградського педуніверситету.

Необхідно також зазначити роль російських вчених у формуванні і підтримці вчених України. Насамперед це Сигізмунд Натанович Валк (1887-1975), Михайло Миколайович Тихомиров (1893-1965), талановитий його учень – Віктор Іванович Буганов (1928-1996), Лев Володимирович Черепнін (1905-1977), білорус Микола Миколайович Улащик (1906-1987), академік Іван Дмитрович Ковальченко (1923-1995), Анатолій Дмитрович Горський. Офіційними опонентами на моєму захисті виступили крім Федора Павловича Шевченка, двоє з Москви – Віктор Іванович Буганов і Анатолій Дмитрович Горський. На захисті моєї дисертації в МДУ в листопаді 1984 р. взяли участь також професор Ганна Леонідівна Хорошкевич і професор Володимир Ааронович Дунаєвський (1919-1998) з Інституту історії СРСР. Відгуки на мій автореферат дисертації надіслали були Микола Миколайович Улащик⁶ і Реваз Кандідович Кікнадзе (1923-1991). Підтримали дисертанта в свій час голова археографічної комісії, професор, доктор історичних наук Сігурд Оттович Шмідт, професор Володимир Миколайович Автократов (1922-1992), заступник директора НІДАД, професор Борис Григорович Литвак. Продовжуються далі тісні наукові зв'язки з такими вченими як професор Ольга Михайлівна Медушевська, професор Олена Іванівна Каменцева, професор Сергій Михайлович Каштанов, до останніх днів його життя і вже після його кончини, з його сім'єю, професором Калінінського університету Миколою Васильовичем Єфременковим (1920-1993).

Декілька раз перебуваючи у Ленінграді і Петербурзі встановив контакти з двома петербурзькими вченими. Це був Руслан Григорович Скринніков і автор дисертації про Т.Г. Шевченка і російську демократичну історіографію кінця ХІХ ст. Юрій Давидович Марголіс (1930-1996).

Тісні контакти у 1980-90-ті рр. маю і продовжую до цього часу з відомим українським істориком, професором Марком Антоно-

⁶ Детальніше про контакти М. Ковальського та М. Улащика див.: Мицик Ю. Вірні сини двох братніх народів (листи М. М. Улащика до М.П. Ковальського) / Ю. Мицик // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Історичні науки. Вип. 4: Збірник на пошану професора Миколи Павловича Ковальського. – Острог, 2004. – С. 24–32.

вичем (внуком Володимира Боніфатійовича). В останньому своєму листі від 6 лютого 2004р. він написав, посилаючи поштівку до Острога з видами Коринфу: «цим шляхом хочу висловити Вам свою найглибшу подяку за такий цінний дарунок – матеріали до біобібліографії, які допоможуть мені краще визначити Вашу величезну працю для добра української науки»

Ці всі стислі факти дозволяють наочно засвідчити про тісні контакти в другій половині ХХ ст. вчених різних національностей в галузі джерелознавства, які подавали суттєві підтримку історикам України.

Для часу відновлення в Острозі вищого навчального закладу – Острозької академії дуже важливим етапом було створення фундаментальних колективних праць, авторами яких стали науковці цього закладу.

Насамперед це енциклопедичне видання «Острозька академія XVI-XVII ст.» (Острог, 1997.-201с.+ іл.). Підготовка цього видання зайняла помітний етап нової Острозької академії середини 90-х рр. минулого століття. Авторському колективу, який очолював ректор університету, професор І.Д. Пасічник і відповідальним редактором був проф. М.П. Ковальський, довелось подолати багато труднощів – складення словника-енциклопедії, підбір джерел та літератури, іконографії, враховуючи, що аналога таких видань не малося. Необхідно було створити корпус літератури, робити звірку відомостей. Книга широко ілюстрована, враховані результати досліджень численних авторів. На жаль, ця робота не була належним чином оцінена, особливо Н. Яковенко. Вона гордовито віднеслась в збірнику «Український гуманітарний огляд» (1999.-Вип.1.-С.190-199) і дозволила собі назвати цю працю «Про енциклопедичну гарячку (на прикладі деяких енциклопедій)». Огульно негативно ставлячись до цієї роботи, Н. Яковенко підвела цілком негативний підсумок цієї роботи, не оцінивши заслуг дослідників і зробивши такий висновок про непідготовленість фахову, відсутність у авторського складу відповідних підходів – «... і висновок... здається катастрофічний». Ця, до речі, книжка була тільки першою спробою таких видань і абсолютно не претендувала на твердження про будь-яку вичерпність⁷. Ця рецензія носила надумано негативний характер і авторка її не бачила жодних позитивних рис в роботі авторського колективу, чим значно принизила і гордовито применшила на-

⁷ Підтвердженням цих слів вченого стало друге видання енциклопедії у 2011 році.

укову працю цього творчого колективу. До речі в цій книзі дуже важливий є джерельний матеріал, великі інформативні потенції для наукової молоді, але, на жаль, визнання позитивних сторін цієї роботи залишається неоціненим.

Згодом після цього видання побачила світ така оригінальна і цінна збірка – «Острозькі просвітники XVI-XX ст.» (Острог, 2000. – 479с.+ іл.). Книга складається з 59 нарисів про діячів освіти і культури України. Виділено було такі розділи: «Діячі та меценати Острозької академії XVI-XVII ст.», «Духовні особи», «Краєзнавці», «Вчені», «Громадські і політичні діячі», «Митці і мистецтвознавці», «Подвижники жіночої освіти», «Освітняни», «Лікарі». Серед них багато відомостей про маловідомих або вже забутих особистостей Острожчини, зокрема таких як сім'я Жолтовських, освітяни і педагоги Марія і Михайло Рекало, Олександр Коберник та багато ін. Думаю, що настав час видати окрему книжку про острозьких освітян XX ст. Кожний з цих нарисів заснований на вірогідній джерельній базі і до кожного з них підібрані оригінальні ілюстрації, фото, різні репродукції. До цієї книжки близькою є збірка «Етюди з історії Острога», яка теж має як і попередні – вірогідну джерельну базу і склала певний науковий і дидактичний фундамент для вивчення міста і його околиць. Така робота могла бути продовжена. Колективною працею є і збірка «Осягнення історії», підготовлена з нагоди 70-річчя проф. М.П. Ковальського [24]. Важливість цієї збірки полягає в тому, що великий колектив дослідників з України і поза її межами мав можливість поділитись результатами своєї наукової діяльності з різних галузей історії України.

Особливе місце в творчості острозьких дослідників, а також близьких до них займає серія науково-популярних статей під назвою «Цвіт української історіографії». Ця серія за ініціативою острозького осередку Українського історичного товариства видається з липня 2003 р. в рівненській міській газеті «Сім днів». Подаємо перелік цих статей з вихідними даними. Розпочав серію автор даного виступу.

1. *Ковальський Микола* «Цвіт української історіографії» // Сім днів. – 2003. – 4 лип. – №27 (496). – С.10.

2. *Атаманенко Алла* (Доцент кафедри історії Національного університету «Острозька академія») Дмитро Бантиш-Каменський (1788-1850) // Сім днів. – 2003. – 4 лип. – №27 (497). – С.10.

3. *Атаманенко Алла* (Доцент кафедри історії Національного університету «Острозька академія») Ботанік, якого манила історія

[Михайло Максимович (1804-1873)] // Сім днів. – 2003. – 11 лип. – №28 (496). – С.10.

4. *Янковська Жанна* (Кандидат філологічних наук, доцент кафедри культурології Національного університету «Острозька академія») Пантелеймон Куліш (1819 – 1897). Реабілітоване ім'я // Сім днів. – 2003. – 15 серп. – №33 (502). – С.13.

5. *Близняк Микола* (Аспірант кафедри історії Національного університету «Острозька академія») Поляк за походженням, українець за покликанням. Славетні імена [Володимир Боніфатійович Антонович (1834-1908)] // Сім днів. – 2003. – 12 верес. – №37 (506). – С.13.

6. *Воронов Віктор* (Доцент Дніпропетровського Національного університету) Козацький потомок. Славетні імена [Олександр Матвійович Лазаревський (1834-1902)] // Сім днів. – 2003. – 19 верес. – №38 (507). – С.13.

7. *Атаманенко Алла* (Доцент кафедри історії Національного університету «Острозька академія») Листи про князів острозьких належать історіографічній спадщині Михайла Максимовича. Славетні імена // Сім днів. – 2003. – 3 жовт. – №40 (509). – С.17.

8. *Близняк Микола* (Аспірант кафедри історії Національного університету «Острозька академія») Дослідник життя народу, його історії. Славетні імена [Микола Іванович Костомаров (1817-1885)] // Сім днів. – 2003. – 31 жовт. – №44 (513). – С.18

9. *Ковальський Микола* (Доктор історичних наук, професор Національного університету «Острозька академія») Жінки в українській історіографії // Сім днів. – 2003. – 21 листоп. – №47 (516). – С.18.

10. *Плевако Ігор* (аспірант кафедри історії Національного університету «Острозька академія») Знавець новітньої історії України. Славетні імена [Дмитро Багалій (1857-1932)] // Сім днів. – 2003. – 5 грудня. – №49 (518). – С.16.

11. *Абросимова Світлана* [Кандидат історичних наук, старший науковий працівник Дніпропетровського історичного музею ім. Д. Яворницького] Запорізький характерник (Дмитро Яворницький (1855-1940)) // Сім днів. – 2004. – №27 лютого. – №9 (530). – С.17.

12. *Яремчук Віталій* Життя, наповнене авантюрними подіями та несподіванками [О.О. Малиновський] // Сім днів. – 2004. – 20 лют. – № 8. – С.20.

13. *Ковальський Микола* Дослідниця історії України [Славетні імена] [Н.Д. Полонська-Василенко] // Сім днів. – 2004. – 14 трав. – №20. – С.12

Одночасно з цими публікаціями готую до друку окремою книжкою збірку документальних нарисів про острозьких просвітників під назвою «Острозькі Просвітники ХХ ст.». Планую включити в цю збірку 40 нарисів, які розміщені в алфавітному порядку. Перші тексти були опубліковані в місцевій пресі. Сюди мають увійти нариси про острозьких вчителів: *Анисимова Євтропія, Аршинова Йосифа, Бархмана Абрама, Башину Василя, Бондаревського Анатолія, Борковського Івана, Брушневську (Баклановську) Марію, Будаговського Максима, Ваду Павла, Власенко Ольгу і Кравченко, Вовченка Івана, Габіта Миколу, Гартрамфа Олексія, Григоровича Василя, Загановську Олену, Іванову (Марусину-Горлову) Анастасію, Йогансен Олександрю, Коберника Олександра, Крижанівську Лідію, Лобановську, Матласевич Ольгу, Павлічук Євгенію, Павлюка Афиногена, Папашуку Тетяну, Пухтаєвич Катерину, Рекало Михайла, Марію і Лідію Рекало, Соколянського Прокопа, Солонаря, Сотник (Покало) Лідію, Ткаченко Костянтина, Шатаву Ярослава, Шатровського Анатолія, Щипцова Василя, Яковець, Янчевську Галину*⁸.

В 1990-ті рр. створились авторські колективи в підготовці тематичних збірок з окремих дисциплін: історії, економіки, правознавства, філології.

Показником певного піднесення науки в Острозі є підготовка і захист дисертацій, які можуть розглядатись лише по персоналіям. Першим з цих досліджень є докторська дисертація В.М. Жуковського, який захистив її 12 лютого 2004 р. в Інституті педагогіки АПН України. Дійсно він є фактично першим з нових докторів Національного університету «Острозька академія»⁹.

Жуковський Василь Миколайович. Морально-етичне виховання в американській школі (30-і роки ХІХ ст. – 90-ті роки ХХ ст.): Автореф. дис. д-ра пед. наук: 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки / Інститут педагогіки України АПН України. – К., 2004. – 35 с.

Захарчин Віра Валентинівна. Українська мовознавча термінологія кінця ХІХ – початку ХХ століття: Автореф. дис.... канд. філ.

⁸ Про це детальніше див.: Близняк М. Освітня Острожчина в науковому доробку М.П. Ковальського / М. Близняк // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Історичні науки. – Острог, 2008. – Вип. 12. – С. 74 –80.

⁹ Бібліографічний опис авторефератів дисертацій подано в редакції автора спогадів, без змін.

наук: 10.02.01- українська мова / НАН України Інституту української мови. – К., 1995. – 26 с.

Ханенко Василь Стратонович. Проблеми гуманізації виховання в контексті розвитку польської педагогіки міжвоєнного періоду (1918-1939рр.): Автореф. дис.... канд. пед. наук.: 13.00.01 – теорія та історія педагогіки / Луганський державний педагогічний інституту ім. Т.Г. Шевченка Східноукраїнського університету. – Луганськ, 1997. – 18 с.

Новоселецька Світлана Володимирівна. Психологічні засади християнської моралі в працях Мелетія Смотрицького: Автореф. дис.... канд. психолог. наук.: 19.00.01 – загальна психологія, історія психології / Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – К., 1997. – 18 с.

Атаманенко Алла Євгенівна. Д.М. Бантиш-Каменський – історик України: Автореф. дис.... канд. іст. наук.: 07.00.06 Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни / НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського. – К., 1998. – 16 с.

Яремчук Віталій Петрович. Проблеми історичної науки в працях Я.П. Кіся: Автореф. дис. канд. іст. наук.: 07.00.06 Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни / НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського. – К., 1998. – 16 с.

Янковська Жанна Олександрівна. Фольклористична діяльність Пантелеймона Куліша: Автореф. дис. канд. філ. наук: 10.01.07 – фольклористика / Київський державний університет ім. Т. Шевченка. – К., 1998. – 20 с.

Чепіль Оксана Яківна. Формування мислительної дії систематизації у процесі вивчення іноземної мови у немовному вузі: Автореф. дис.... канд. психолог. наук: 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. – К., 1998. – 17 с.

Смольська Людмила Миколаївна. Формування творчого мислення молодших школярів у процесі вивчення рідної мови: Автореф. дис.... канд. психолог. наук: 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія / Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – К., 1999. – 18 с.

Дячок Валерій Васильович. Джерела про Устима Кармалюка та опришківство на Поділлі (1813-1835): Автореф. дис. канд.... іст.

наук.: 07.00.06 Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни / НАН України Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського. – К., 2000. – 20 с.

Павлюк Віктор Володимирович. Вплив шляхетських родів Волини на соціально-економічний та культурний розвиток краю в ХІХ ст.: Автореф. дис.... канд. іст. наук.: 07.01.01 – історія України / Запорізький державний університет. – Запоріжжя, 2000. – 19с.

Пастушок Галина Сергіївна. Методика вивчення математики на економічних факультетах вищих закладів освіти: Автореф. дис.... канд. пед. наук : 13.00.02 – теорія та методика навчання математики / Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова. – К., 2000. – 20 с.

Квасюк Лариса Володимирівна. Іконопис і словесність у культурі України ХVІ – ХVІІІ століть: естетичний аспект: Автореф. дис.... канд. філософ. наук: 09.00.08 – естетика / Київський Національний університет імені Т. Шевченка. – К., 2000. – 18 с.

Банацька Наталія Анатоліївна. Християнські мотиви та образи в драматургії Лесі Українки (морально-ціннісні аспекти): Автореф. дис.... канд. філолог. наук: 10.01.01 – Українська література / Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України. – К., 2000. – 18 с.

Мамонтова Наталія Анатоліївна. Фінансова стійкість акціонерних підприємств та методи її забезпечення (на прикладі підприємств харчової промисловості): Автореф. дис.... канд. економ. наук: 08.04.01 – фінанс. грошовий обіг і кредит / Інститут економіки НАН України. – К., 2001. – 24 с.

Бондарчук Ярослава Віталіївна. Мистецтво Острозького осередку др. Пол. ХVІ – п. Пол. ХVІІ століття (Синтезування середньовічних візантійських та ренесансних західноєвропейських ідейно-художніх концепцій): Автореф. дис.... канд. мистецтвознавства: 17.00.05 – образотворче мистецтво / Міністерство освіти і науки України Львівська академія мистецтв. – Львів, 2002. – 19 с.

Шугай Марія Анатоліївна. Психологічний аналіз розвитку національної оrefлексії в процесі навчальної діяльності молодших школярів: Автореф. дис.... канд. психолог. наук: 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія / Рівненський державний гуманітарний університет. – Рівне, 2002. – 20 с.

Коцюк Леся Миколаївна. Системні та функціональні характеристики англійських прислівників місця та напрямку: Автореф.

дис.... канд. філолог. наук: 10.02.04 – германські мови / Київський Національний Лінгвістичний університет. – К., 2003. – 18 с.

Ковальчук Інна Вячеславівна. Психологічні механізми систематизації як засобу оволодіння французькою мовою: Автореф. дис.... канд. психолог. наук: 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія / Прикарпатський університет імені Василя Стефаника. – Івано-Франківськ, 2003. – 19 с.

Козак Людмила Василівна. Формування ринку конкурентно-спроможної сільськогосподарської продукції: Автореф. дис.... канд. економ. наук: 08.07.02 – економіка сільського господарства і АПК / Київський Національний економічний університет. – К., 2003. – 18 с.

Федорчук Олег Миколайович Правові основи захисту прав і законних інтересів платників податків в адміністративному порядку: Автореф. дис.... канд. юр. наук: 12.00.07 – теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / Національна академія державної податкової служби України. – Ірпінь, 2004. – 20 с.

Худолій Анатолій Олексійович Динаміка функціональних змін в умовах американської публіцистики кінця ХХ-ХХ ст.: 10.02.04 – германські мови: Автореф. дис.... філ. наук / Київський Національний університет. – К., 2004. – 20 с.

Микола Ковальський

21 лютого 2004

доктор історичних наук,

професор Національного університету «Острозька академія»,

Заслужений діяч науки і техніки України,

Дійсний член УВАН (США)

Джерела та література:

1. Атаманенко А. Листування Миколи Ковальського як джерело до вивчення історії Українського історичного товариства / А. Атаманенко // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Історичні науки. Вип. 4: Збірник на пошану професора Миколи Павловича Ковальського. – Острог, 2004. – С. 40–46.

2. Атаманенко А. Українське історичне товариство та М.П. Ковальський / А. Атаманенко, В. Атаманенко // Осягнення історії. Збірник наукових праць на пошану професора Миколи Павловича Ковальського з нагоди 70-річчя / Гол. ред.: Л. Винар, І. Пасічник. – Острог; Нью-Йорк, 1999. – С. 45–49.

3. Атаманенко А.Є. Українське історичне товариство: ідеї, постаті, діяльність: монографія / А.Є. Атаманенко. – Острог, 2010. – 672 с.

4. Атаманенко В. Б. Острозький період в науковій діяльності М. П. Ковальського / В. Б. Атаманенко // Микола Павлович Ковальський. Ad gloriam ... Ad honores ... Ad memorandum ... / За ред. Г. К. Швидько. – Дніпропетровськ: Ліра ЛТД, 2007. – С. 112–119.

5. Ковальський М. Актуальні теоретичні та історіографічні проблеми джерелознавства в працях сучасної дослідниці Ольги Михайлівни Медушевської / М. Ковальський // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Історичні науки. Вип. 4: Збірник на пошану професора Миколи Павловича Ковальського. – Острог, 2004. – С. 54–62.

6. Ковальський М. Анатолій Васильович Санцевич як дослідник історії історичної науки та її методів / М. Ковальський // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Число 3: Пам'яті відомого вченого-історика, доктора історичних наук, професора Анатолія Васильовича Санцевича. – К., 1999. – С. 23–30.

7. Ковальський М. Відданість життєвому покликанню / М. Ковальський // Під знаком Клію: На пошану Олени Апанович: Збірник статей. – Дніпропетровськ : Промінь, 1995. – С. 3–9.

8. Ковальський М. Вірний син України. До 55-річчя (1944– 999) трагічної загибелі діяча УНР і голови УЦК Миколи Ковальського (1885–1944) / М. Ковальський // Український альманах. – Варшава, 1999. – С. 94–101.

9. Ковальський М. Деякі роздуми про внесок вчених Київського університету професорів В. І. Стрельського та М. Я. Варшавчика в розвиток проблем теоретичного джерелознавства / М. Ковальський // Спеціальні галузі історичної науки. Збірник на пошану Марка Якимовича Варшавчика. Історія архівної справи, спогади, дослідження, джерела. – К., 1999. – Вип. 2. – С. 95–99.

10. Ковальський М. До питання про особливості стилю наукової творчості професора Дмитра Пойди / М. Ковальський // Питання аграр-

ної історії України та Росії: Матеріали наукових читань, присвячених пам'яті Д. П. Пойди. – Дніпропетровськ : Промінь, 1995. – С. 9–16.

11. Ковальський М. Дослідження з теоретичного джерелознавства у працях професора Сигурда Оттовича Шмідта (до 80-річчя з дня народження) / М. Ковальський // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Історичні науки. Вип. 4: Збірник на пошану професора Миколи Павловича Ковальського. – Острог, 2004. – С. 63–74.

12. Ковальський М. Іван Крип'якевич про українську історіографію з давніх часів до останньої третини ХІХ ст. (Спостереження над першим лекційним університетським курсом з української історіографії) / М. Ковальський // На службі Клію: Збірник наукових праць на пошану Любомира Романа Винара з нагоди 50-ліття його наукової діяльності. – К.; Нью-Йорк; Торонто; Париж; Львів, 2000. – С. 303–336.

13. Ковальський М. Крип'якевич Іван Петрович / М. Ковальський // Джерелознавство історії України: Довідник. – К., 1998. – С. 176–177.

14. Ковальський М. Місце Олени Михайлівни Апанович (1919 – 2000) в українському історіографічному процесі середини і другої половини ХХ ст. / М. Ковальський // Наукові записки університету Острозька академія. Історичні науки. – Острог, 2000. – Вип. 1. – С. 177–184.

15. Ковальський М. Пам'яті Анатолія Санцевича / М. Ковальський // Український історик. 1997. – № 1–4 (132–135). – С. 334–335.

16. Ковальський М. Світлої пам'яті Ореста Мацока (1932–1999) / М. Ковальський // Український історик. – 1999. – Ч. 2–4 (141–143). – С. 270–273.

17. Ковальський М. Штрихи до портрета самобутнього історика [Дмитра Павловича пойти] / М. Ковальський, В. В. Іваненко // Борисфен. – 1994. – № 1 (31). – С. 23–26.

18. Ковальський М. П. Джерелознавчі ідеї професора В'ячеслава Ілліча Стрельського / М. Ковальський // Проблеми архівознавства і джерелознавства: Зб. наук. праць до 90-річчя від дня народження професора В. І. Стрельського [Історія архівної справи: спогади, дослідження, джерела]. – К., 2001. – Вип. 4. – С. 53–67.

19. Крикун М.Г. Мої наукові пошуки / М. Крикун // Вісник Львівського університету. Серія історична. Статті та повідомлення. – Львів, 2002. – Вип. 37. – Ч. 1. – С. 35–66.

20. Кулаковський П.М. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої (1618–1648): Наукове видання / П. М. Кулаковський. – К. : Темпора, 2006. – 496 с.

21. Макарчук С. Микола Ковальський у колі етнографів (1960–1963) / С. Макарчук // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Історичні науки. Вип. 4: Збірник на пошану професора Миколи Павловича Ковальського. – Острог, 2004. – С. 11–23.

22. Мицик Ю. А. З листів М. П. Ковальського / Ю. А. Мицик // Микола Павлович Ковальський. *Ad gloriam ... Ad honores ... Ad memorandum ...* / За ред. Г. К. Швидько. – Дніпропетровськ: Ліра ЛТД, 2007. – С. 34–75.

23. Острозька академія XVI – XVII ст. Енциклопедія / Редкол.: І. Пасічник, П. Кралюк, А. Атаманенко та ін. – Острог, 2011. – 512 с.

24. Осягнення історії. Збірник наукових праць на пошану професора Миколи Павловича Ковальського з нагоди 70-річчя / Гол. ред.: Л. Винар, І. Пасічник. – Острог; Нью-Йорк, 1999. – 595 с.

25. Святець Ю.А. Українське селянське господарство та нова економічна політика (кліометричний аналіз соціально-економічного процесу) / Ю. А. Святець. – Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту, 2007. – 216 с.

26. Старчук О. Спогади про батька / О. Старчук // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – Львів, 2006. – Вип. 10. – С. 329–333.

27. Хеленюк А. Микола Павлович Ковальський та Любомир Винар (до питання про взаємовідносини двох вчених) / А. Хеленюк // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Історичні науки. – Острог, 2008. – Вип. 12. – С. 44–61.

28. Якимович Б. Феодосій Стеблій: служба на ниві української історичної науки продовжується // Феодосій Стеблій (1994–2009). Бібліограф. покажчик. – Львів, 2010. – С. 5–12.

29. Яремчук В. Студентські роки М.П. Ковальського / В. Яремчук // Осягнення історії. Збірник наукових праць на пошану професора Миколи Павловича Ковальського з нагоди 70-річчя. – Острог; Нью-Йорк, 1999. – С. 18–29.

30. Яремчук В.П. Минуле України в історичній науці УРСР після сталінської доби / В. Яремчук. – Острог, 2009. – 526 с.